

دانشگاه اصفهان

لغة القرآن

گروه های زبان و ادبیات عربی
دانشگاه های کشور

مجموعه مقالات

دومین همایش مدیران گروه های عربی

دانشگاه های کشور

۱۲-۱۱ تیر ماه ۱۳۸۶

گروه عربی دانشگاه اصفهان

نقش قرائت و خواندن آگاهانه متون در آموزش و یادگیری زبان عربی

امیر مقدم متقی
عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت معلم آذربایجان

چکیده

بدون شک یکی از مؤثرترین شیوه های آموزش و یادگیری زبان عربی، قرائت و خواندن آگاهانه و با صبر و حوصله متون ادبی و حفظ آن ها، اعم از شعر و نثر و در رأس همه آن ها خواندن و حفظ قرآن کریم می باشد، زیرا از طریق قرائت و خواندن آگاهانه، نه تنها خطاهایی چون خطا در اعراب، خطا در تلفظ حروف، خطا در نوع خواندن کلمات، مثل تغییر حروف و مرتفع شده و زبان فراگیر، در اثر تقلید و پیروی از آن متون، قوام یافته و بر نطق سلیم و تعبیر صحیح، قادر می گردد؛ بلکه همچنین این شیوه، موجب تقویت و بارور شدن حافظه و توسعه و گسترش دامنه لغات و اصطلاحات فراگیر و نیز تمثیع و تلذذ وی از عبارات و اسلوب های ادبی و و قوف بر مواضع جمال ادبی می شود

؛ همچنان که او را نیز قادر می سازد تا با تأسی به این متون و تقلید از آن ها، اسلوب و سبک کلامی خود را مناسب با مقام سخن و روحیات مخاطبان بیاورد.

با این حال ، هنوز در مراکز آموزشی ایران ، عمده ترین و رایج ترین شیوه های آموزش زبان عربی ، شیوه « تکیه محض بر قواعد » و « ترجمه صرف و تحت اللفظی » می باشد و معلمان و مدرسين این زبان همچنان از شیوه صحیح آموزش و یادگیری این زبان ، یعنی « قرائت و خواندن آگاهانه متون » غفلت می ورزند.

گفتاری که در پیش روست به بررسی این شیوه آموزشی می پردازد که شاکله آن را سه بخش ذیل تشکیل می دهد :

الف - اهمیت و جایگاه آموزش زبان عربی در دوره های پیشین

ب - شیوه های رایج آموزش زبان عربی در ایران

ج - نقش قرائت و خواندن آگاهانه متون ، در آموزش و یادگیری زبان عربی در بخش اول ، سعی بر آن شده تا به عنوان مدخل بحث ، نکاتی — هر چند به اختصار — راجع به پیشینه آموزش زبان عربی و اهمیت آن در مراکز آموزشی بیان شود. در بخش دوم تلاش بر آن بوده تا پیش از ورود به بحث ، رایج ترین شیوه آموزش زبان عربی در ایران یعنی شیوه « تکیه محض بر قواعد » و « ترجمه صرف و تحت اللفظی » — هر چند به اختصار — مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

در بخش سوم که بخش اصلی مقاله را تشکیل می دهد ، به بحث و بررسی راجع به نقش و جایگاه « قرائت و خواندن آگاهانه متون » در آموزش و یادگیری زبان عربی پرداخته و ضمن بیان اهمیت و جایگاه این شیوه و مزایای مترتب بر آن ، مطالبی راجع به

روش صحیح یادگیری و انواع و اقسام قرائت و فواید و منافع آن در امر آموزش، آورده ام.

واژه های کلیدی: نقش، قرائت و خواندن، آموزش و یادگیری، زبان عربی

مقدمه

زبان عربی که از دقیق ترین و ژرف ترین زبان هاست، با توجه به ارتباط و پیوند چهارده قرنه آن با قرآن کریم و با توجه به لطایف و دقائق و اسرار مترتب بر آن، از دیر باز جایگاه ویژه ای را در مراکز آموزشی به خود اختصاص داده است؛ به گونه ای که امروزه آموزش این زبان، در تمامی مدارس کشور جزء مواد درسی قرار گرفته است. و این نشانگر نقش مهم و ارزنده این زبان، در میان دیگر زبان هاست.

اما با کمال تأسف، به دلیل پاره ای از عوامل، مدت های مدیدی است که بسیاری از استادان و معلمان، هنوز از وضعیت آموزشی و پایین بودن سطح اطلاعات دانش آموزان و دانشجویان در زمینه زبان عربی، زبان به شکوه و شکایت می گشایند. این مسأله اکنون به صورت مرض مزمنی درآمده است که سال های طولانی است مراکز آموزشی ما گرفتار آن می باشد. کسانی هم که در صدد رفع این مشکل و علت زاینده آن برآمده اند، علیرغم این که متناهی نیرو و تلاش خود را مصروف تغییر و اصلاح کتاب های درسی و آموزشی کرده اند؛ اما با کمال شگفتی، هنوز نتیجه ای مطلوب به بار نیاورده اند.

این مشکل، یعنی مشکل نامطلوب بودن وضعیت آموزش زبان عربی در ایران را عواملی چند باعث شده است، اما در این میان اساسی ترین عامل در بروز این مشکل را می توان در شیوه های ناصحیح تدریس این زبان همچون «تکیه محض بر قواعد» و «ترجمه صرف و تحت اللفظی» و دور ماندن از شیوه صحیح آموزش این زبان، یعنی «قرائت و خواندن آگاهانه متون» جستجو کرد.

در این مقاله ، بر آن شدیم تا همین موضوع را تحت عنوان «نقش قرائت و خواندن آگاهانه متون» در آموزش و یادگیری زبان عربی» از زوایای مختلف، مورد بحث و بررسی قرار دهیم. شاکله این بحث را سه بخش ذیل تشکیل می دهد:

الف- اهمیت و جایگاه آموزش زبان عربی در دوره های پیشین

ب- شیوه های رایج آموزش زبان عربی در ایران

ج- نقش قرائت و خواندن آگاهانه متون، در آموزش و یادگیری زبان عربی

در بخش اول، سعی بر آن شده تا به عنوان مدخل بحث، نکاتی — هر چند به اختصار — راجع به پیشینه آموزش زبان عربی و اهمیت آن در مراکز آموزشی بیان شود.

در بخش دوم تلاش بر آن بوده تا پیش از ورود به بحث ، رایج ترین شیوه های آموزش زبان عربی در ایران یعنی شیوه «رکبه محض بر قواعد» و «ترجمه صرف و تحت اللفظی» — هر چند به اختصار — مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

در بخش سوم که بخش اصلی مقاله را تشکیل می دهد ، به بحث و بررسی راجع به نقش و جایگاه «قرائت و خواندن آگاهانه متون» در آموزش و یادگیری زبان عربی پرداخته و ضمن بیان اهمیت و جایگاه این شیوه آموزش و مزایای مترتب بر آن ، مطالبی راجع به روش صحیح یادگیری و انواع و اقسام قرائت و فواید و منافع آن در امر آموزش، آورده ایم.

فصل اول :

اهمیت و جایگاه آموزش زبان عربی در دوره های پیشین

آموزش زبان عربی و پژوهش درباره این زبان و شاخه های گوناگون آن ، در واقع با نزول قرآن آغاز شد. انگیزه حقیقی این آموزش ها و پژوهش ها هم چیزی جز خدمت

به اسلام و درك و فهم قرآن نبود.^{۲۹} از این رو مسلمین از همان اوایل رواج اسلام، پس از فتح هر شهری و سرزمینی، پیش از هر چیزی به ساخت مساجد و مراکز آموزشی همت می گماردند؛ زیرا نشر و اشاعه دین در آن سرزمین ها تنها از طریق تعلیم اسلام و مبادی آن میسر بود. به عنوان نمونه، فاطمیان پس از فتح مصر، به منظور تثبیت حکومتشان و نشر عقاید و افکارشان، به ساخت مدارس و مراکز آموزشی و تعلیم و یادگیری زبان عربی بسیار اهتمام ورزیدند؛ حتی پس از انقضای دولت فاطمیان و برپایی دولت اویسیان، ایشان نیز علیرغم این که از نژاد عرب نبودند، به زبان عربی به غایت، اهتمام ورزیدند و آن را به نیکی فرا گرفتند و در نشر و تعلیم آن بسیار کوشیدند.

این توجه و عنایت و افرحکام وقت، نسبت به زبان عربی و انتشار آن، سبب شد که رفته رفته زبان های دیگر در این سرزمین، رو به زوال روند و تنها زبان عربی، پسا بر حاکماند.

در سودان و مراکش نیز بر همین منوال، به منظور تعلیم مبادی و اصول ارزنده اسلام و گسترش و اشاعه آن، یادگیری زبان عربی رواج شایانی یافت.

۲۹ - رمضان عبد التواب، مباحثی در فقه اللغة و زبان شناسی عربی، ترجمه حمید رضا شیبی، معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی، ص ۱۲۵.

ایرانیان نیز به مانند دیگر اقوام، پس از فتوحات اسلامی به اسلام گردن نهادند و در سایه تعالیم و آموزه های قرآن، به منظور درک و فهم اصول و مبانی ارزنده و اخلاقی اسلام و بسط و گسترش علم و فرهنگ، به یاد گیری و آموزش زبان عربی اهتمام خاص ورزیدند و در تأسیس مدارس و مراکز آموزشی، منتهای نیرو و تلاش خود را بکار گرفتند. آنان حتی به جهت انتشار زبان قرآن، تألیفات و آثار خود را به زبان عربی نگاشتند؛ آثاری که تا کنون نیز باقی است و تا قبل از دوره معاصر، هیچ گاه به زبان فارسی روی نیاوردند؛ زیرا زبان فارسی در برابر زبان عربی متروکی گشته بود و هر کس که به غیر این زبان تسألینی نوشت، اثرش محو شد و نامش از یادها رفت.^{۲۰}

بدینسان، دیری نپایید که دامنه علوم اسلامی در اقصا نقاط جهان از اسپانیا و کشور های آفریقایی در سواحل دریای مدیترانه گرفته تا کشورهای آسیایی و شبه قاره وسعت یافت و در سایه آن، خیل عظیمی از مسلمانان توانایی خواندن و نوشتن به این زبان را به دست آوردند.^{۲۱}

فصل دوم:

۲۰ - عبد المل مسلم مکرم، اللغة العربیة فی رحلب القرآن الکریم، الطبعة الأولى، عالم الکتب، ۱۹۹۵م، صص ۱۱۸-۱۲۱، ۱۲۳، ۱۲۵، ۱۳۷.

۲۱ - مجلة الوحدة، العدد ۲۳۷، صص ۴۱.

شیوه های رایج آموزش زبان عربی در ایران

چنان چه پژوهشگری شیوه های آموزش زبان عربی را در مراکز آموزشی ایران، مورد بحث و بررسی قرار دهد، دیرری نباید که متوجه خواهد شد تمامی این شیوه های مختلف تدریس، در دو شیوه عمده، نقطه اشتراک دارند؛ یکی شیوه «تکیه محض بر قواعد» و دیگری روش «ترجمه صرف و تحت اللفظی». این دو شیوه که امروزه شیوه های برگزیده آموزش زبان عربی در مدارس و دیگر مراکز آموزشی می باشد، مهمترین عامل رکود علمی و تحصیلی فراگیران این زبان به شمار می رود که در ذیل به برخی از معایب و نواقص آن ها اشاره می شود:

الف- تکیه محض بر آموزش قواعد جهت یادگیری زبان
 شاید یکی از علل عدم موفقیت فراگیران در زمینه یادگیری زبان عربی، این طرز تفکر باشد که آموزش قواعد یک زبان، متضمن آموزش خود آن زبان نیز هست؛ یعنی تفکر باشد که آموزش قواعد یک زبان، متضمن آموزش خود آن زبان نیز هست؛ یعنی شخص، با آموختن قواعد، زبان را هم فرا می گیرد. این طرز فکر درست شبیه این است که کسی بخواهد برای شاعر شدن و سرودن شعر، تنها قواعد عروضی را بیاموزد. و روشن است که چنین هدفی هرگز متحقق نخواهد شد.

اهتمام به آموزش قواعد علوم عربی در مراکز آموزشی نیز این گمان را پیش آورده است که معیار خوب یادگیری و پیشرفت در زبان عربی، مهارت در حفظ اصطلاحات نحوی و

دیگر قواعد علوم عربی می باشد و بدینهی است که چنین شیوه ای صحیح نمی باشد و هیچ گاه فراگیر را قادر بر یادگیری صحیح زبان عربی و تکلم فصیح نخواهد کرد.^{۳۲}

همچنین توجه و اهتمام شدید به قواعد نیز این توهّم و مشکل را در میان فراگیران به وجود آورده است که برخی از ایشان گمان کنند هدف از آموزش قواعد، صرفاً آموزش خود قواعد است؛ در حالی که چنین نیست، بلکه هدف، قوام بخشیدن به زبان فراگیر و حفظ و صیانت گفتار و نوشتارش از لحن^{۳۳} و خطا می باشد.^{۳۴} بر همین اساس، می بینیم که هنوز بسیاری از معلمان و آموزش دهندگان این زبان در مدارس و دیگر مراکز آموزشی بر این شیوه تکیه کرده و دانش نظری را مرکز ثقل آموزش قرار داده اند. ایشان تقریباً همسۀ وقت خود را صرف باز آفرینی قواعد گوناگون و تحلیل نظری متون می کنند و بر همین اساس، فراگیران را با تشویق یا با اجبار، به حفظ طولی و وار قواعد سوق می دهند و در نهایت نیز جز ایجاد گیر و نفرت و ملالت و افروندن بر خشکی و صعوبت این زبان، حاصلی به بار نمی آورند.

ب - ترجمه صرف و تحت اللفظی

یکی دیگر از عمده ترین و رایج ترین شیوه های تدریس زبان عربی در مراکز آموزشی کشور شیوه ترجمه صرف و تحت اللفظی می باشد و امروزه بسیاری از معلمان و

۳۲ - مباحثی در فقه اللغة، ص ۴۷۸.

۳۳ - لحن، اشتباه در اعراب و بناء است. مثلاً کلمه منصوب را مرفوع بخوانند و یا کلمه مبنی بر ضم را مفتوح تلفظ کنند. المنجد فی اللغة، تهران ۱۳۷۱ ش، ذیل ماده «لحن».

۳۴ - جودت الרכابی، طرق تدریس اللغة العربیة، الطبعة الثانية، دار الفكر للطباعة و التوزیع و النشر بدمشق، ۱۹۸۶ م، ص ۱۳۴.

مدرسان بر این شیوه تکیه می کنند و بر این باورند که ترجمه صرف و تحت اللفظی متون عربی در مراکز آموزشی، ضامن یادگیری این زبان می شود. در صورتی که در عمل پس از سال ها آموزش بر چنین هدفی دست نیافته اند، زیرا با یک ارزیابی سطحی در خواهیم یافت که دانش آموزان و فراگیران این زبان، در هیچ مقطعی هنوز قادر به تکلم یا حداقل تکلم صحیح و درک درست از متون عربی نیستند. و این نشانگر آن است که این شیوه از صورت انزاری به صورت هدف تبدیل شده است؛ گویی تمام تلاش و هم و غم مدرس بر این مصروف شده که فراگیران بتوانند متنی را تحت اللفظی ترجمه نمایند بدون این که یادگیری خود زبان مد نظر باشد.

در حقیقت اوضاع زمانی وخیم تر می شود که ما مشاهده می کنیم بسیاری از معلمان و مدرسین در مراکز آموزشی از ابتدا تا انتهای درس، شخصاً به امر ترجمه تحت اللفظی مبادرت می ورزند و از مشارکت دادن فراگیر، خودداری می کنند و بعضاً نیز مشاهده می کنیم که بسیاری از ایشان اهداف آموزشی و سر فصل های تدریس را بنابر سلیقه شخصی و در جهت تحقیق همین هدف، یعنی ترجمه تحت اللفظی، تغییر می دهند. به عنوان نمونه در دانشگاه های کشور، امروزه غالب اساتید در درس های تاریخ ادبیات، ادبیات تطبیقی، نقد ادبی که درس هایی تشریحی و تحلیلی می باشند، تنها بر ترجمه صرف اکتفا می کنند و بدین صورت هدف اصلی از تدریس این دروس که فهم و درک و تحلیل موضوعات تاریخی و ادبی می باشد، عملاً متحقق نمی شود. دلیل بر این مدعا سطح علمی دانشجو یا ن این رشته می باشد، زیرا غالب ایشان پس از فارغ التحصیل شدن در این رشته نه تنها هیچ یک قادر به تحلیل و نقد موضوعات تاریخی و ادبی نمی باشند، بلکه اطلاعات و معلومات ایشان در زمینه های ادبی به ویژه در زمینه تاریخ ادبیات — علیرغم تدریس واحد های درسی متعدد در این حوزه — بسیار ناچیز، بلکه پراکنده و نامنسجم می باشد.

نقش قرائت وخواندن آگاهانه، متون، در آموزش و یادگیری زبان عربي
الف — فواید قرائت و خواندن آگاهانه در آموزش و یادگیری

بدون شک قرائت و خواندن، یکی از شیوه ها و ابزارهاي مؤثر در هر نوع یادگیری
می باشد و بدیهی است زمانی که این یادگیری، آموختن زبان باشد، از اهمیت ویژه ای بر
خوردار است، زیرا از طریق قرائت و خواندن، خطاهای چون خطا در اعراب، خطا در تلفظ
حروف، خطا در نوع خواندن کلمات مثل تغییر حروف و تقدیم و تأخیر آن ها، خطا در شیوه
ادای اسلوب های کلامی، همچون استغنائی، معجزی و ... مرتفع شده^{۳۵} و زبان فراگیر، در اثر
تقلید و پیروی از آن متون، قوام یافته و بر نطق سلیم و تعبیر صحیح، قادر می گردد.^{۳۶}

بنابراین به هر اندازه و مقدار که معلمین و مدرستین به قرائت و خواندن عنایت و
تأمل ورزند، به همان نسبت، فراگیران به خواندن متون، متمایل و مشتاق می شوند و
پیشرفت می کنند.^{۳۷}

علاوه بر این، بر مطالعه و خواندن آگاهانه، متون ادبی همراه با حفظ آن ها مزایا
و منافع متعددی می باشد که در ذیل به برخی از آن ها اشاره می شود:

^{۳۵} - عبد الله عبد الحمید، الأساليب الحديثة في تعليم اللغة العربية، مكتبة الفلاح، الطبعة الأولى
۱۹۸۰م، ص ۱۷۵.

^{۳۶} - عابد التوفیق الهاشمی، الموجه العملي لمدرس اللغة العربية، الطبعة الرابعة، مؤسسة الرسالة،
۱۹۸۷م، ص ۱۸، ۲۱ و اللغة العربية في رحاب القرآن، ص ۱۵۶ و الأساليب الحديثة في تعليم اللغة
العربية، ص ۵۷. عبد المنعم سيد عبد العال، طرق التدريس للغة العربية، مكتبة غريب، ص ۱۹.

^{۳۷} - الأساليب الحديثة في تعليم اللغة العربية، ص ۱۷۵.

۱- اقتباس از تمثیلات ، تشبیهات ، استعارات و دیگر فنون ادبی بکار رفته در این متون به هنگام تکلم.

۲- بر گردیدن سبک و اسلوبی مناسب با مقام سخن و روحیات مخاطبان به واسطه تأسی به این متون تقلید از آن ها.

۳- تقویت و بارور شدن حافظه.

۴- توسعه و گسترش دامنه لغات و اصطلاحات و عبارات .

۵- تمتع و تلذذ از عبارات و اسلوب های ادبی و و قوف بر مواضع جمال ادبی .

۶- برانگیختن روحیه دینی و ایجاد گرایش ها و صفات اخلاقی کریمه

به واسطه مضامین و مفاهیم عالیله متون برگزیده.^{۲۸}

۷- مهارت یافتن در ضبط حرکات و سکنتات حروف با تکیه بر قواعد نحوی و صرفی و املائی.^{۲۹}

اما متأسفانه علیرغم تمامی این مزایا و منافع آموزشی، هنوز دیر زمانی است که در مراکز آموزشی به این شیوه توجه و عنایتی خاص نمی شود و این امر در عمل، مشکلات و موانع عدیده ای را در مسیر یادگیری زبان عربی بوجود آورده است؛ به عنوان نمونه، در دانشگاه های پیام نور در رشته زبان و ادبیات فارسی، کتاب های تحت عنوان قرائت و

^{۲۸} - عبد المنعم سیّد عبد العال ، طرق التدريس للغة العربية ، ص ۱۶، ۱۴ و الأساليب الحديثة في تعليم اللغة العربية، ص ۱۴۳-۱۴۵ و الموجه العملي لمدرس اللغة العربية، ص ۱۹-۲۰.

^{۲۹} - الموجه العملي لمدرس اللغة العربية، ص ۲۰.

۲ و ۳ و ۵ جهت یادگیری زبان عربی، جزء مواد درسی در نظر گرفته شده است؛ در حالی که در عمل، شیوه تدریس، مبتنی بر ترجمه می باشد و سوالات امتحانی نیز، کتبی و ناظر به همین هدف، یعنی ترجمه است.

در مدارس نیز وضع از آن چه گفته شد وختم تر است، زیرا غالب معلمان، تنها بر حفظ قواعد و ترجمه متون، بسنده می کنند و از مؤثرترین شیوه یادگیری که قرائت و خواندن متون است، غفلت می ورزند.

ب- روش صحیح یادگیری زبان عربی

از آن چه در این بخش گفته شد، می توان نتیجه گرفت که روش صحیح یادگیری زبان عربی، در واقع همان روش طبیعی یادگیری زبان مادری توسط کودک است و روشن است که ما برای آموزش زبان به کودک، هیچ گونه قاعده ای را برای او بیان نمی کنیم، بلکه کودک با تقلید از اطرافیان فرا گرفتن زبان را آغاز می کند و هر کجا که دچار اشتباه شد، آن قدر شکل صحیح آن کلمه یا جمله از سوی اطرافیان، تکرار می شود تا سرانجام کودک اشتباه خود را بر طرف کرده، صورت صحیح آن را فرا می گیرد و تنها از همین طریق است که طفل، ترکیبات و معانی زبان را هم حفظ می کند و هم به درستی می فهمد و با هضم کردن و الگو قرار دادن آن ها بافت زبانی گفتار را در مدت کوتاهی تکمیل می کند بدون آن که کمترین مطلبی را درباره قواعد زبان آموخته باشد.^{۴۰}

۴۰ - مباحثی در فقه اللغة و زبان شناسی عربی، ص ۴۷۸ - ۴۷۹ و عبد المنعم سید عبد العال، طرق تدریس اللغة العربية، ص ۱۴ - ۱۷ و الموجه العملي للمدرس اللغة العربية، ص ۱۹۳.

اما نظر به این که اطرافیان، در کشور های غیر عربی مسلماً به این زبان تکلم نمی کنند و در کشورهای عربی نیز همیشه به زبان فصیح سخن نمی گویند ، بلکه بیشتر به زبان عامیانه تکلم می کنند ؛ لذا می توان در این راستا روش دیگری را جایگزین روش شنیداری کرد و آن همین روش قرائت و خواندن است ؛ زیرا خواندن آگاهانه و با صبر و حوصله متون ادبی و حفظ آن ها، اعم از شعر و نثر و در رأس همه آن ها خواندن و حفظ قرآن کریم ، موجب می شود تا ملکه توانایی بر تقلید از این متون و سخن گفتن به سبک آن ها در خواننده به وجود آید .

این خلدون در این باره می گوید : « راه آموختن زبان فصیح ، عبارت است از حفظ سخنان گذشته عرب که بر طبق شیوه های آنان است از قبیل قرآن ، حدیث ، گفتار گذشتگان ، مکالمات بزرگان و زبندگان عرب اعم از شعر و نثر ؛ تا در سایه کثرت حفظ سخنان منظوم و منثور به مرله کسی در آید که در میان عرب ها زیسته و سخن گفتن را از آنان آموخته باشد . »

البته این به مرله پایین آوردن اهمیت قواعد زبان عربی و کاستن از ارزش آن در رابطه با آگاه شدن از اسرار زبان و توانایی یافتن بر آن نیست ، بلکه آموختن قواعد هم به

این سرمایه زبانی که در سایه مطالعه و فراگیری متون بدست آمده و رشد یافته است نظم و هماهنگی می بخشد^{۴۱}؛ اما می بایست آموختن قواعد در همه حال متناسب با سطح علمی فراگیر باشد و هیچ گاه از حد نگذرد. جاحظ، بزرگ ترین نویسنده عرب در این باره می گوید، «اما در باب نحو، ذهن [شاگرد] خود را از آن آکنده مکن و از این فن، تنها آن مقدار به او بیاموز که هنگام نگارش نامه ای یا خواندن شعری و ادای توصیفی، وی را از لغزش دستوری و سخن عامیانه در امان دارد. هر چه از این حد درگذرد، خطر آن دارد که از آموختن دانش های سودمندتر مانع گردد و یا آن چه را از ضرب المثل ها و احادیث صحیح و اشعار نیکو فراگرفته و برایش نافع تر است، از خاترش بزدايد. زیرا تنها کسانی می کوشند که همهء دقائق نحو را بیاموزند و از حد اطلاعات لازم پا فراتر روند که نیازی به آموختن مسایل عمده ندارند و درباره قضایای دشوار یا مصالح مردم و کشور اندیشه نمی کنند و نمی خواهند با آن محور اصلی که آسیاب جهان بر گردش می گردد آشنا شوند. نیز کسانی که ثروتي یا وسیلهء ارتزاقی جز نحو ندارند، عصر وقف آن می کنند.»^{۴۲}

^{۴۱} - مباحثی در فقه اللغة، ص ۴۷۸-۴۸۰

^{۴۲} - آذرتاش آنرئوش، پیشنهادی درباره آموزش نحو در ایران، نشریهء دانشکده الهیات دانشگاه تهران (مقالات و بررسی ها)، دفتر ۵۲-۵۴، ۱۳۷۱-۱۳۷۲ هـ.ش، ص ۱۷.

این شیوه آموزش در سایه متون ادبی، از مؤثرترین راه‌های آموزش زبان عربی است، زیرا در این نحوه آموزش، قواعد با زبان و متون ادبی پیوند و ارتباط یافته.^{۴۳} و بر رغبت و شوق یادگیری می افزاید.

بنابراین، چنان چه معلمین و مدرسین در امر آموزش این زبان، از شیوه یاد شده جهت تدریس استفاده نماید؛ بسیاری از مشکلات موجود، مرتفع گشته و مسیر آموزش برای یادگیران این زبان، هموار می گردد.

ج- انواع و اقسام قراءت

پروفسورگران و مربیان، قراءت را به دو نوع قراءت صامت و قراءت آشکار (صدا) تقسیم نموده اند و این تقسیم برای انواع قراءات، یک پدیده طبیعی است؛ اما نوع سوم که از آن به قراءت شنیداری تعبیر می کنند، یعنی این که معلم یا یکی از دانش آموزان متنی را بخواند و دیگران گوش کنند، در واقع یک تعبیر و تفسیر نارسا و نامفهوم است، زیرا این نوع قراءت در واقع نسبت به قاری و خواننده، قراءت آشکار می باشد اما نسبت به شنونده، قراءت محسوب نمی شود.^{۴۴} بنابراین در این جا تنها دو نوع قراءت صامت و آشکار را مورد بحث و بررسی قرار می دهیم:

۱- قراءت آشکار (با صدا)

قراءت آشکار قرائتی است که به واسطه چشم و نطق به زبان، صورت می گیرد.^{۴۵}

^{۴۳} - همان ماخذ، ص ۴۷۸- ۴۸۰، ۳۰ و مرکز للماد التربوی، طریقک إلى الدرسة الصحيحة، الطبعة الأولى، دار الماد التربوی، ۱۹۹۵م، ص ۱۹- ۲۰.

^{۴۴} - عبد المنعم سید عبد العال، طرق تدریس اللغة العربیة، ص ۸۲.

^{۴۵} - همان ماخذ، ص ۸۹.

به عبارتی دیگر قراءت آشکار، نوعی فرایند آموزشی است که در آن قاری ساخواننده، اسرار و رموز مکتوب را به الفاظ منطوق و اصوات مسموع تبدیل می کند و آن گاه به واسطه مغز، میان این الفاظ و اصوات و مدلول و مفهومشان، ارتباط برقرار می کند.

بنابراین قراءت آشکار در حقیقت، همان تفسیر شفاهی آن چه را که انسان می خواند، می باشد.^{۴۶}

این شیوه آموزش همچنین از ناحیه روانشناختی، تربیتی و اجتماعی حائز اهمیت است، زیرا قراءت آشکار در رشد شخصیت و اعتماد به نفس و خود بساوری و اشباع بسیاری از نیازها مؤثر می باشد، چرا که فراگیر زمانی که به قراءت آشکار روی می آورد و صدای خود را می شنود و مشاهده می کند که دیگران به دقت به صدا و سخن او گوش فرا می دهند، به نوعی به انبساط خاطر و آرامش روحی دست می یابد و بر دوست داشتن و علاقه اش به خواندن، افزوده می شود. همچنین قراءت آشکار ضمن ایجاد ارتباط مؤثر میان خواننده و شنونده، باعث تقویت روحیه مشارکت میان آن دو می شود.^{۴۷}

علاوه بر موارد فوق، این شیوه آموزش دارای مزایای آموزشی عدیده ای دیگر نیز می باشد از آن جمله:

- الف- بهترین و سیله برای نیکویی نطق و طریقه ادای کلمات و تعبیر از معانی به صورت واضح و روشن می باشد.
- ب- به واسطه این شیوه معلم یا مدرس، قادر بر تشخیص نقاط ضعف دانش آموزان و فراگیران خواهد بود.

^{۴۶} - الاسالیب الحديثة فی تعلیم اللغة العربية، ص ۶۱.

^{۴۷} - همان مأخذ، ص ۶۲-۶۳.

ج- فراگیران بر درک و تمتع از زیبایی های فنی و هنری و تلذذ از آن ها در هنگام خواندن قادر می سازد.^{۴۸}

۲- قراءت صامت

قراءت صامت قرائتی است که تنها به واسطه چشم و بدون تحرک زبان و هیچ نطقی و صدایی صورت می گیرد. به واقع در این نوع قراءت، فهم و درک اسرار و رموز مکتوب، تنها به واسطه چشم و مغز صورت می گیرد.^{۴۹} و از همین رو، این نوع قراءت آسان تر از قراءت آشکار است^{۵۰} و به همین جهت کاربرد بیشتری در فرایند آموزش دارد.^{۵۱} اما در این جا این سؤال ممکن است در ذهن خطور کند که در مسیر آموزش، کدامیک از این دو روش قراءت برتر است؟ در پاسخ به این سؤال باید گفت هیچ فراگیری نمی تواند در مسیر یادگیری از این دو نوع قراءت بی نیاز باشد، زیرا هر یک از این دو شیوه قراءت، در زمان و جایگاه خود دارای مزیای می باشد. بنابراین انتخاب یکی از آن دو، بسته به شرایط و زمان دارد. به عنوان نمونه در هنگام سفر با وسایل نقلیه عمومي، قراءت صامت مرجح است، اما در کلاس، به هنگام تصحیح خطاهای فراگیر توسط معلم، قراءت آشکار برگزیده و مناسب می باشد.

به هر حال بر قراءت صامت نیز مزایا و منافع مترتب می باشد از آن جمله:

الف — وقت کمتری را در بر می گیرد، زیرا خواننده از ادای حروف و کلمات بر کنار می باشد.

۴۸- عبد المنعم سیّد عبد العال، طرق تدريس اللغة العربية، ص ۹۰ و الأساليب الحديثة في تعليم اللغة العربية، ص ۱۲.

۴۹- جودت الرکابی، طرق تدريس اللغة العربية، ص ۸۶ و الأساليب الحديثة في تعليم اللغة العربية، ص ۱۴ و عبد المنعم سیّد عبد العال، طرق تدريس اللغة العربية، ص ۸۳-۸۴.

۵۰- جودت الرکابی، طرق تدريس اللغة العربية، ص ۸۶.

۵۱- الأساليب الحديثة في تعليم اللغة العربية، ص ۱۴.

ب - فهم و درک مفاهیم در قراءت صامت بیشتر و عمیق تر از قراءت آشکار است .

ج - قراءت صامت بر خلاف قراءت آشکار ، تقریباً در هر زمان و مکانی مناسب است .^{۵۲}

اما با این حال ، بارزترین عیب و نقص این شیوه این است که معلم و مدرس در أثناء قراءت صامت فراگیر ، به دلیل عدم تلفظ و نطق به حروف و کلمات ، قادر به تشخیص نقاط ضعف و اصلاح خطاهای وی و نیز میزان توانایی و پیشرفت او نمی باشد .^{۵۳}

بنابر این چنین به نظر می رسد که چنان چه معلمان و مدرسين زبان عربي ابتدا شالوده آموزش خود را بر پایه اصل «قراءت و خواندن آگاهانه متون عربي» وضع کنند و مسأله آموزش قواعد و ترجمه را به مراحل بعدی موکول نمایند و با به عبارتی در فرایند آموزش ، تنها بر تدریس قواعد و ترجمه تحت اللفظی تکیه نکنند ، مسلماً نتیجه مطلوبی خواهند گرفت ، زیرا به زودی در خواهند یافت که فراگیران ، قادر به تکلم به این زبان و نیز درک و فهم مفاهیم آن خواهند بود و بدینهي است که تحقق بخشیدن به چنین هدفی در گرو برنامه ریزي دقیق و عنايات و توجهات ویژه از سوي مراکز آموزشی نسبت به آموزش این زبان می باشد ، زیرا این مراکز می توانند از طریق برنامه ریزي هاي دقیق و مدون ، زمینه هاي آگاهی معلمان و مدرسان این زبان را نسبت به این شیوه صحیح و ناشناخته و به تبع به کار گرفتن آن در امر آموزش ، فراهم آورند .

نتیجه

از آن چه در این مقاله راجع به نقش قراءت و خواندن آگاهانه متون ، در آموزش و یادگیری زبان عربي بیان شد ، می توان نتیجه گرفت که :

^{۵۲} - همان ماخذ ، ص ۶۴-۶۵ .

^{۵۳} - عبد المنعم سیّد عبد العال ، طرق تدریس اللغة العربية ، ص ۸۳ .

- ۱- شیوه صحیح یادگیری زبان عربی در حقیقت ، همان شیوه قرائت و خواندن آگاهانه متون می باشد، زیرا خواندن آگاهانه و با صبر و حوصله متون ادبی ، موجب می شود تا ملکه توانایی بر تقلید از این متون و سخن گفتن به سبک آن ها در خواننده به وجود آید .
- ۲- از طریق برنامه ریزی های دقیق و ملون می توان زمینه های آگاهی معلمان و مدرسان این زبان را نسبت به این شیوه صحیح و ناشناخته و به تبع به کار گرفتن آن در امر آموزش ، فراهم آورد.

۳- شیوه «تکیه محض بر قواعد» و «ترجمه صرف و تحت اللفظی» در مراحل اولیه آموزش از شیوه های ناصحیح در امر آموزش می باشد و استفاده از آن، جز ایجاد گیرش و نفرت و ملالت و افروندن بر خشکی و صعوبت این زبان، حاصلی به بار نمی آورد .

۴ — برگردان این شیوه آموزش ، به معنی حذف قواعد از برنامه تدریس نیست، بلکه آموزش قواعد به اندازه لازم و در زمان خود نیز می تواند به این سرمایه زبانی که در سایه مطالعه و فراگیری متون ، بدست آمده و رشد یافته است ، نظم و هماهنگی بخشد.

منابع

۱. — آذرنوش ، آذرتاش : پیشنهادی درباره آموزش نحو در ایران ، نشریه دانشکده الهیات دانشگاه تهران (مقالات و بررسی ها) دفتر ۵۳-۵۴ ، ۱۳۷۱-۱۳۷۲ هـ. ش.
۲. الرکابی ، جودت: طرق تدریس اللغة العربية ، الطبعة الثانية ، دار الفكر للطباعة و التوزيع و النشر بدمشق ، ۱۹۸۶ م.
۳. سالم مکرم ، عبد العال : اللغة العربية في رحاب القرآن الكريم ، الطبعة الاولى، عالم الکتاب، ۱۹۹۵ م.

٤. سيد عبد العال ، عبد المنعم : طرق التدريس اللغة العربية ، مكتبة غريب .
٥. عبد الحميد عبد الله، عبد الحميد : الأساليب الحديثة في تعليم اللغة العربية، مكتبة الفلاح، الطبعة الأولى، ١٩٩٨م.
٦. عبد التواب ، رمضان : مباحثي در فقه اللغة و زبان شناسي عربي ، ترجمة حميد رضا شيخني ، معاونت فراهنگي آستان قدس رضوي .
٧. مجلة الوحدة، العدد ٣٣٧ .
٨. مركز المداد التربوي : طريقك إلى الدراسة الصحيحة ، الطبعة الأولى ، دارالمداد التربوي ١٩٩٥م .
٩. معلوف ، لويس : المنجد في اللغة ، چاپ سوم ، نشر بروتو ، تهران ١٣٧١هـ . ش .
١٠. الهاشمي ، عابد التوفيق : المرجح العملي لمدرس اللغة العربية ، الطبعة الرابعة ، مؤسسة الرسالة ، ١٩٨٧م .